

PARADIGMAVÁLTÁS A KULTURÁLIS FÖLDRAJZBAN

Nikitscher Péter¹

E rövid tanulmányban annak a tudományelméleti paradigmaváltásnak a körülményeit és eredményeit kívánom bemutatni, amely az 1980-90-es években bontakozott ki a társadalomtudományokban és ennek nyomán a kulturális földrajzban is. Egy konferencia-előadás természetesen egy ilyen bonyolult és szerteágazó problémakörnek csupán az összefoglalására ad lehetőséget, ami magától értetődően csak a vázlatát tartalmazhatja egy, a témához kapcsolódó sokkal kiterjedtebb elméleti kutatásnak. Ugyanakkor figyelembe véve, hogy hazánkban az *új kulturális földrajz* (*New Cultural Geography*) mindezidáig (néhány szakirodalmi hivatkozástól eltekintve) sem fordítás, sem pedig önálló munka formájában nem jelent meg – sőt a kulturális földrajz általában véve is tudományágunk egyik, itthon évtizedek óta méltatlanul kevés figyelmet kapó részdiszciplínája –, a témát részben e, véleményem szerint súlyos hiányosságra való figyelemfelhívás céljából, előadásra érdemesnek tartom.

A kultúra a társadalomföldrajznak is hosszú múltra visszatekintő, hagyományos kutatási területe, bár tény, hogy elsősorban más tudományok, mint a kulturális antropológia, a kultúrszociológia, a filozófia, a történelem és egyéb a kulturális reprezentáció különféle formáit kutató tudományágak (pl. nyelv, irodalom és művészettudományok) foglalkoznak vele (Blotevogel 2001).

A kulturális földrajz régóta keresi a választ arra a kérdésre, hogy a kultúra miként hat a környezetre és hogy a környezet hatásai hogyan jelennek meg a kultúrában. A kulturális földrajzot kétségtelenül sok szál köti a szociológiához, valamint a kulturális antropológiához: korunk kulturális földrajza a kultúra komplex jelentéstartalmát tartva szem előtt teszi fel kérdéseit, alkotja meg paradigmáit, módszereit.

A kultúra az elkövetkezendőkben egyre inkább a politikai és társadalmi differenciálódás mozgatója lehet. A földrajzi egyenlőtlenségek és konfliktusok vizsgálata során a kutatók egyre gyakrabban fordulnak a kultúra felé, amely nem csak a mindennapi élet meghatározója, de hatással van az üzleti lehetőségekre és a politika környezetre is (Gebhardt- Reuber-Wolkersdorfer 2003). Egyes szerzők véleménye szerint a hidegháború után, a 21. század új világhatalmi erőterei nem ideológiai, politikai vagy gazdasági, hanem kulturális alapon szerveződnek újjá (Ehlers 1996, Mező 1999, Huntington 2002).

A kilencvenes évek elején bekövetkezett társadalomtudományi szemléletváltás következtében a térbeliség fogalma új értelmezéseket és fontosságot nyert a gazdasági, társadalmi és kultúrakutatások terén, ami a kulturális földrajzot ismét a kultúrakutatások középpontjába állította (Gebhardt-Reuber-Wolkersdorfer 2003, Sahr 2003). Ennek következtében a kulturális földrajz napjainkban a geográfia egyik legdinamikusabban fejlődő területévé lett (Trócsányi-Tóth 2002). Ez azonban nem a klasszikus kulturális földrajzi irányzat reneszánszát jelzi, hanem az *új kulturális földrajz* fejlődésének következménye.

A kulturális földrajz eltérő értelmezései

Mind a tradicionális, mind pedig az új kulturális földrajz tárgyának és tudomány-rendszerének meghatározása viszonylag nehéz feladat, mivel e terminus alatt rendkívül sokféle irányban és módszerrel folynak kutatások. Ahhoz, hogy átláthassuk a fogalom rendkívül szerteágazó jelentéseit, meg kell ismerkednünk a kulturális földrajz eltérő irányzatainak szélesebb és szűkebb értelmezéseivel.

A hagyományos kultúrgeográfia (*Kulturgeographie, Cultural Geography*) megközelítésében az egyes szerzők, iskolák és nyelvterületek között fennálló különbségek legfőbb oka a kultúra fogalmának eltérő értelmezésében keresendő. A legszélesebb értelmű –

¹ PhD hallgató, ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, nikpeter@ludens.elte.hu

a földrajztudomány rendszertanának hagyományos elnevezéseit is magában foglaló – meghatározás szerint a legtöbb olyan jelenség térbeli vizsgálatát ide sorolják, amely nevében szerepel a kultúra szó: építészeti, viselkedési, jogi, nyelvi, gazdálkodási, öltözködési, film-, zenei, stb. (Trócsányi – Tóth 2002). Ebben az értelmezésben tehát a kulturális földrajz gyakorlatilag a társadalomföldrajz, emberföldrajz (*Human Geography*, *Humangeographie*, *Anthropogeographie*) szinonimájaként értelmezendő (Blotevogel 2003).

A különböző meghatározásokat összefoglalva a kulturális földrajz tágabb értelmű meghatározásai például a következők:

1. A hagyományos emberföldrajz (*Humangeographie*) egyik szinonimája (Lexikon der Geographie 2002). Wirth szerint az általános geográfia két részdiszciplínára osztható fel: fizikai földrajzra (*Physische Geographie*) és kultúrföldrajzra (*Kulturgeographie*), de a kultúrzeográfia nem szinonimája az emberföldrajznak, mert az magában foglalja az ember biológiai-antropológiai tulajdonságait is. Hottes és Uhlig véleményét összegezve a kultúrföldrajz belső tagolódása: településföldrajz, gazdaságföldrajz, szociálgeográfia, etnikai- és vallásföldrajz (Berényi 2003).
2. Az eltérő kultúrák, területi sajátosságait és földrajzi elterjedtségét vizsgáló tudományszak (Vofkori 2003).
3. A kulturális infrastruktúra (pl.: színházak, könyvtárak, múzeumok stb.) térbeli megjelenésével és területi különbségeivel foglalkozó részdiszciplína (Vofkori 2003).

Szűkebb értelmű meghatározások ugyanakkor például az alábbiak:

1. A kulturális földrajz az emberi kultúrák környezetre gyakorolt hatásával és földrajzi elterjedésével foglalkozik, egyik fő feladata az ún. kultúrrégiók meghatározása (Vofkori 2003).
2. A hagyományos kultúrföldrajz fő kutatási területe a kultúrtáj (*cultural landscape*, *Kulturlandschaft*) (Price-Lewis 1993, Johnston et al. 2000, Lexikon der Geographie 2002, Berényi 2003, Sahr 2003): a társadalom és természeti környezete kölcsönhatása során kialakuló tájat nevezik így. A kultúrtáj földrajza vizsgálja a különböző táj-átalakítási minták kulturális különbségeit és ezek területi elterjedését. (Johnston et al. 2000, Lexikon der Geographie 2002).
3. Az egyes kultúrák, kulturális sajátosságok (el)terjedésével foglalkozik (pl.: expanziós és diszlokációs kultúraterjedés) (Vofkori 2003).

Több tudományrendszertani munka szerzője is utal e kettősségre, miszerint a kulturális földrajz egyik lehetséges értelmezésében az emberföldrajz fontos részdiszciplínája, más értelemben viszont az emberföldrajz (*Humangeographie*, *Human Geography*) szinonimájaként használható. A német Kulturgeographie kifejezésről Hambloch (1974) úgy ír, mint ami néha az emberföldrajz (az általa használt *Anthropogeographie* kifejezés) szinonimájaként, de néha csak egy részterületként értelmezhető, ez utóbbi esetben a tudományterület vizsgálatának tárgya a német kifejezésű „*Kulturraum*”, ami leginkább, „*kultúrterületként*”, vagy „*kultúrrégióként*” fordítható le.

Brian Goodall szakszótára (1987) a kultúrzeográfiáról a következőket írja: „*A geográfia egy olyan ága, amely a közösségek és társadalmak lokális, regionális és nemzeti szintű identitására fókuszál, központi hangsúlyt helyezve az ember és környezete közötti kapcsolatra. Egy időben Amerikában a kultúrzeográfia egyet jelentett az emberföldrajzzal (Human Geography), mára már a szűkebb irányt kijelölő kulturális különbségekkel foglalkozik.*” E fentiekén kívül Vofkori László „*A földrajztudomány rendszertana*” (2003) című könyve is ebbe a csoportba sorolható.

A tradicionális angolszász kulturális földrajz

Az úgynevezett *új kulturális földrajz* az angolszász hagyományokon felépült kulturális földrajzból jött létre, ezért a tanulmányom címében említett paradigmaváltás megvilágításához elsősorban a hagyományos kulturális földrajz angolszász irányzatának történetét és jellegzetességeit kell megismerni.

Az 1900-as évek első évtizedeiben az USA-ban a földrajznak egy, a természeti környezet átalakulásában az emberi csoportok aktív tájformáló szerepét hangsúlyozó irányzata alakult ki. E kutatási irány legmeghatározóbb képviselője, aki egyben a tradicionális angolszász kulturális földrajz megalapítója és legfőbb művelője lett, Carl O. Sauer volt.

A hagyományos angolszász kulturális földrajzi szemlélet gyökerei a késői 19. században, a német Friedrich Ratzel – a természeti környezet és vele kölcsönhatásban élő emberi kultúrák által létrehozott ökológiai kapcsolatot vizsgáló– munkáiban (Mendöl 1999), valamint a szintén német Otto Schlüter (1906) munkásságában is keresendők. Sauer gondolkozására Alfred Hettner (1926) chorológiai elmélete is nagy hatást gyakorolt (Johnston et al. 2000, Sahr 2003). Sauer a német geográfiából átvette a „*Landschaft*” fogalmát, amit „*Landscape*”-nek fordított, majd 1925-ben megjelentette a „*The morphology of Landscape*” című munkáját, ami az általa kidolgozott kulturális földrajz elméleti és módszertani alapjait tartalmazta. (Price and Lewis 1993, Johnston et al. 2000)

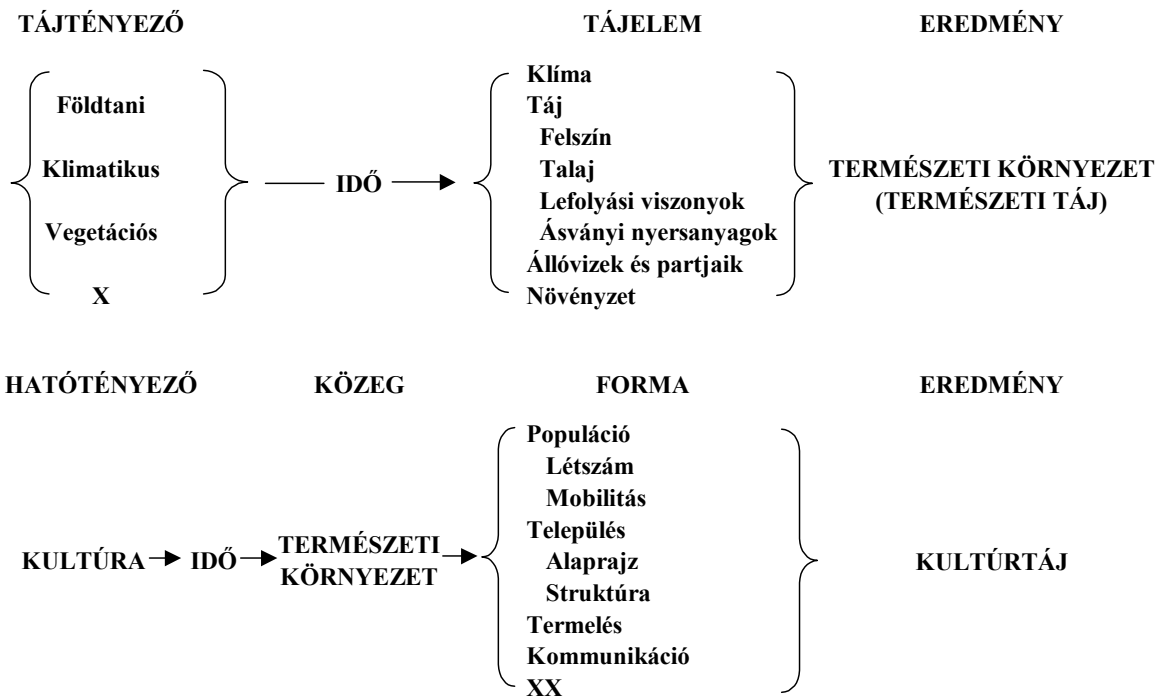
Sauer koncepciója szerint a kultúrtájat egy meghatározott kultúrával rendelkező csoport alakítja ki az őt körülvevő természeti környezetből, így a kultúrtáj az adott nép kulturális sajátosságait tükrözi vissza, ezért vizsgálatával információkat szerezhetünk az adott nép kultúrájáról. A Sauer-féle tradicionális kultúrgeográfia alapja tehát a közvetlen kultúrtáj-megfigyelés volt, aminek során Sauer rámutatott arra, hogy a különböző kultúrával rendelkező közösségek által létrehozott és átalakított tájelemek miként válnak az általuk kialakított tájkép egyediségét meghatározó elemekké. Kutatásaiban a kulturális sajátosságokat azok tárgyiasult formáinak elemzésén keresztül próbálta megérteni. Erre az alapkoncepcióra építve hozta létre saját kultúrtáj (*cultural landscape*) fogalmát, mint a társadalmak és környezetük kölcsönhatásának eredményét. Sauer koncepciója majd öt évtizeden át volt irányadó az amerikai kulturális földrajzban. Tanítványaival széleskörű vizsgálatokat folytattak a tájalkotó elemek változatosságát, a növények és állatok domesztikációjának sajátosságait, az eltérő mezőgazdasági technikákat, az emberi tevékenység ökológiai hatásait, a kultúra eredetét és terjedését, a települési sajátosságokat (épületek formái, valamint a felhasznált anyagok), a nyelvet és a vallást illetően (Hugill és Foote 1994, Johnston et al. 2000, Mitchell 2000).

Sauer felfogása szerint az adott kultúra hatása alatt a táj idővel fejlődésen megy keresztül, és valószínűleg végül eléri fejlődési ciklusa végét. Ekkor, ha az adott kultúra változatlan marad, a kultúrtáj sem változik jelentős mértékben, más esetben a kultúrtáj fejlődése követi a kultúra fejlődését, s így új kulturális hatásra egészen új kultúrtáj jöhet létre (Johnston et al. 2000).

Sauer szerint tehát „*a kultúra az eszköz, a táj a közeg és a kultúrtáj az eredmény*” (idézi Mitchell 2000). Az alábbi ábra a kultúrtáj kialakulásának folyamatát modellezi.

A saueri koncepció William Thomas (1956) „*Man's role in changing the face of the Earth*” („Az ember szerepe a Föld arculatának átalakításában”) című munkájában csúcsosodott ki. Az ebben a kötetben megjelent írások híven tükrözik az akkori kulturális földrajzi irány kutatási spektrumának főbb irányzatait (Hugill és Foote 1994).

1. ábra: A "természeti táj" és a kultúrtáj Sauer (1925) szerint

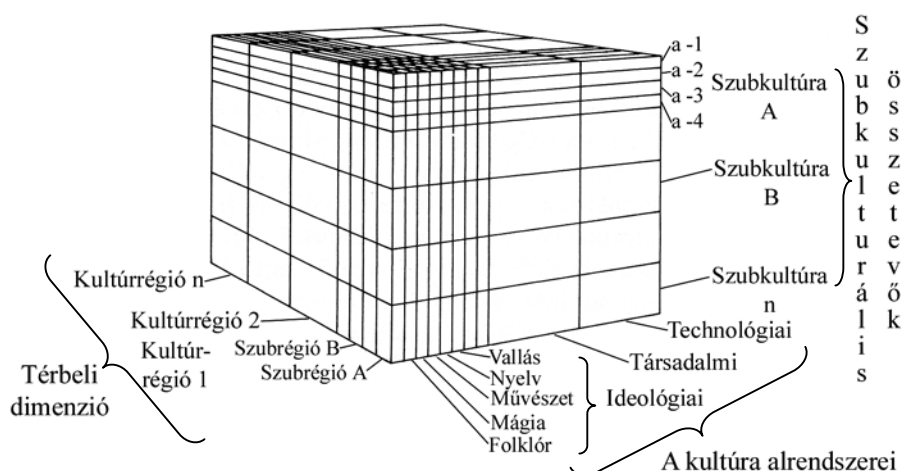

forrás: Johnston et al. (1994)]

A tradicionális kulturális földrajz „szuperorganikus” kultúrakonceptiója talán a Wilbur Zelinsky által kidolgozott modell segítségével érthető meg a legjobban. E modell segítségével vizsgálhatóvá válnak a kultúra összetevői, a vizsgált csoportok kulturális jellegzetességei, valamint a vizsgált terület kulturális jellemzői. Zelinsky a kultúrát egy individuumok feletti komplex rendszerként definiálta, amely három alrendszer szorosabb-lazább összefonódásából áll össze (Sahr 2003). Véleményem szerint ugyanakkor a kulturális rendszer Zelinsky-féle hármas megosztása lényegében megegyezik Leslie White amerikai kulturális antropológus kulturális alrendszereivel. White (és Zelinsky) szerint a kultúra három fő alrendszerre osztható: technológiai alrendszer (Zelinskynél: „artifacts”), szociológiai (társadalmi) alrendszer („sociofacts”) és ideológiai alrendszer („mentifacts”):

1. A technológiai alrendszert az anyagi, mechanikai, fizikai és kémiai eszközök alkotják, használatuk technikájával együtt, ennek révén illeszkedik bele az ember, mint „állati faj” természeti környezetébe. A technológiai alrendszer magában foglalja a termelés és életfenntartás tárgyi eszközeit, a lakóhelyet stb.
2. A szociológiai alrendszert a személyközi kapcsolatok építik fel, amelyekben a közösségi és egyéni viselkedésformák kifejeződnek. Ebben a dimenzióban társadalmi, rokonsági, gazdasági, erkölcsi, politikai, katonai, egyházi, foglalkozási, szórakozási-pihenési mintákat találunk.
3. Az ideológiai alrendszer a közös szimbólumrendszerben kifejezett tudásból és gondolatokból áll. Ide tartoznak a különböző teológiák, mitológiák, legendák, irodalom, filozófia, tudomány, népi bölcsesség, és a „józanész” jellegű tudás. (White 1997). Zelinsky kategorizálását részletesen az alábbi ábra mutatja be:

2. ábra. A kulturális rendszer háromdimenziós modellje (Zelinsky 1992)

A fentihez hasonló viszonylag homogén kultúrregiók létét feltételező, megközelítések hatása a mai napig érzékelhető (Sahr 2003), a kulturális háborúk képét vizionáló szerzők (pl.: Huntington [2002], Ehlers [1996]) elméletei részben ebből táplálkoznak.

Az 50-es 60-as években a természettudományok területén kibontakozó kvantitatív forradalom nagy hatást gyakorolt a földrajztudományra is. Ez az új fejlődési irány veszélyeztette a kulturális földrajz által reprezentált humanisztikus szemléletű kutatási hagyományok továbbélését, és a kulturális földrajz tradicionális irányzatának felbomlásához vezetett (Hugill és Foote 1994).

De nem a Sauer munkássága nyomán kialakult, a Berkeley-i egyetemhez köthető ún. „Berkeley-i iskola” meggyengülése jelentette az egyetlen utat az új kulturális földrajz kialakulása felé. A kulturális ökológia, illetve a 1970-80-as években kibontakozó „kulturális fordulat” (*Cultural Turn*), valamint a posztstrukturalizmus következtében kialakuló új kutatási irányzatok (a brit eredetű Cultural Studies, vagy a humanisztikus geográfia stb.) szintén az új kulturális földrajz bölcsőjének tekinthetők (Timár 2001, Sahr 2003).

A „kulturális fordulat” (*Cultural Turn*) és az új kulturális földrajz kialakulása

Mialatt Sauer néhány diákja egészen a '80-as évekig az általuk kialakított pozitivistá irányultságú kulturális földrajzot művelte, addig mások megpróbálták a humanisztikus-, illetve a kritikai földrajz szemléletében továbbfejleszteni a tudományterületet. A társadalomtudományok szemléletében ugyanis az 1970-es évektől kezdődően általános paradigmaváltás következett be, amely a korábbi pozitivistá, illetve kvantitatív megközelítésekkel szemben – bár azok eredményeit is felhasználva – az emberi cselekvések „puha”, egyedi, nem modellezhető összetevőit állította a vizsgálatok középpontjába (Cséfalvay 1990). Ez természetszerűleg hatott a kultúrakutatás valamint a földrajz elméletére, és ezeken keresztül a kulturális földrajzra is. Az új kulturális földrajz tárgykörében született munkák sokkal inkább a társadalomtudományok elméletét és kutatási gyakorlatát alkalmazzák, mint a természet- és földtudományokét (Johnston et al. 2000).

Az új kulturális földrajz kutatásorientációja az 1980-as években alakult ki, kritikai gondolkodású brit és amerikai szociálgeográfusok közreműködésével (Sahr 2001). A brit „*Cultural Studies*” égisze alatt folyó társadalomkritikai megközelítést alkalmazó kultúrtájkutatások éles kontrasztot állítottak a kultúrgeográfia tradicionális irányzatával szemben. Az 1970-80-as évek „kulturális fordulata” tulajdonképpen az eddigi kultúrafelfogás és

értelmezés megváltozását jelenti (Werlen 2003). A Cultural Studies, az irodalom-elmélet, a posztmodern antropológia elméleti fejlődése nyomán a '70-es évek végén kialakult kultúraértelmezési koncepció szerint a kultúrát nem egy eleve adott komplex rendszerként, hanem az őt létrehozó (individuumokból felépülő) társadalom termékeként kell értelmezni (Mitchell 1995, Sahr 2003).

A hagyományos és az „új” kulturális földrajz megközelítése közötti különbséget legszembetűnőbben talán a kulturális rendszerek értelmezésének különbségeiben lehet tetten érni.

A kultúrakutatás klasszikus földrajzi alapkonceptiója Földünk kulturális sokszínűségéből, az emberek különböző életformáiból indult ki. Ez a hatalmas kulturális különbség adta az alapot az első kultúrföldrajzi munkák megjelenéséhez, amelyek kezdetben a különböző népcsoportok, országok, régiók eltérő életmódjának, kultúrájának leírásával foglalkoztak. Sokszor a kultúra anyagi manifesztumai álltak a geográfiai érdeklődés középpontjában, mint például az eltérő településformák, művelési módok, vagy akár a szakralitás különböző tárgyiasult megjelenési formái (Blotevogel 2003).

Egy lépést tett előre a hagyományos geográfia azzal, hogy megpróbálta a területi elterjedési mintákat értelmezni, megmagyarázni. Ennek első eszköze tulajdonképpen a földrajzi determinizmus volt, ami abban állt, hogy a kulturális kifejeződési formákat a (természeti) tér sajátosságaira vezették vissza. Később ugyanakkor nyilvánvalóvá vált, hogy a természeti környezet valójában csak a premodern kultúrák esetében volt meghatározó szerepű faktor. (ezt mutatja a korai kultúrák elnevezése is, amelyek mind a természeti környezethez való sajátos alkalmazkodást tükrözik: gyűjtögetők, vadászok, földművelők, állattartó nomádok, halászok, erdőművelők stb. Ezek a meghatározott gazdálkodási formák a természeti adottságok egy sajátos kihasználásán alapultak, aminek következtében olyan kulturális reprezentációk jöttek létre, amelyeket joggal tekinthettek a természeti környezet által meghatározottnak. [Blotevogel 2003]).

Az új kulturális földrajzot képviselő Blotevogel (2003) ugyanakkor a különböző kulturális rendszerek kialakulásában az időbeli és területi állandóság, valamint a természeti környezettel való kapcsolat alapján három idealizált fejlődési szakaszt különít el.

1. A premodern időszak kulturális rendszereit négy fő ismérvvvel jellemezhetjük:

- a. viszonylagos (kulturális) zártság
- b. viszonylagos időbeni állandóság
- c. szélsőséges területi szegregáció
- d. a természeti feltételek meghatározó szerepe

2. A modernitás kulturális rendszerei²:

- a. az individuum felfedezése, ami a közösségek tagjaiban megkérdőjelezte az egy (közös) kulturális rendszerhez való tartozást
- b. a kulturális rendszerek kialakulásának alapidimenziói a nemzeti kultúrák és nemzetállamok
- c. a társadalmi rétegződés további szociokulturális differenciálódásához vezetett a homogén nemzeti kultúrán belül

3. A késői modern időszak:

- a. a társadalmi folyamatokra való egyre intenzívebb reflektálások jellemzik, a kultúra már egyre kevésbé egy zárt, egész rendszer, az egyes „kultúrák”, kulturális rendszerek területileg egyre nehezebben megfoghatóak

² Blotevogel itt elsősorban az európai és amerikai modernitásra gondol.

- b. a kultúra egyre inkább a személyes identitások gyűjtőmedencéjeként értelmezhető. Az egyén már nem beleszületik egy kulturális rendszerbe, hanem megválaszthatja, hogy milyen kulturális elemeket épít be identitásába. Az átadott kulturális rendszerek „*kitalálnak*”, „*csinálnak*” minősítettnek
- c. a személyes identitás már nem stabil forma, nem meghatározott kulturális elemekből (nem, kor, családi állapot, nemzetiség, osztálytartozás, foglalkozás) épül föl, hanem egy sokkal változatosabb tárházból építkezik, ami egy változatosabb életformához/életstílushoz vezethet („*Patchwork-Identität*”)
- d. a hagyományos, területhez köthető kulturális rendszerek felbomlása többféle ellenkultúra (pl. fundamentalizmus, új-nacionalizmus) kialakulásához vezet. A kultúra tehát már nem regionálisan, történelmileg meghatározott statikus kerete az emberi életnek, hanem a kommunikáció és a viselkedés meghatározott társadalmi, politikai, gazdasági keretek között zajló dinamikus folyamata

A kultúra fogalmának ilyen irányú változásából magának a kulturális földrajznak is le kellett vonnia konzekvenciáit, hiszen kérdésessé válhat például, hogy a jövőben beszélhetünk-e népek, illetve területek kultúrájáról és – okkal – egyre inkább előtérbe kerülhet a különböző kulturális elemek, mint a nyelv, irodalom, a zene, építészet, életmód, divat, étkezési szokások vizsgálata.

Ezért a kultúrtájat megcélzó vizsgálatok tartalma is megváltozott, annak elsősorban szimbolikus tartalmát, érzelmi és esztétikai hatását kezdték vizsgálni. Ebben az új megközelítésben a társadalmat körülvevő földrajzi környezet alkotta feltételek már nem adottak, hanem az ember által konstruált dimenziókként értelmezendők. Az új kulturális földrajz kezdeti időszakában – az 1980-as évektől az 1990-es évek elejéig – elsősorban empirikus vizsgálatok, esettanulmányok reprezentálták mindezt. Denis Cosgrove például egy 1984-es tanulmányában azt vizsgálta, hogy a társadalmi struktúrák és politikai-hatalmi viszonyok miként reprezentálódnak a társadalom által kialakított kultúrtájban. James Duncan (1990) tanulmányában a városi struktúrához mint olvasható szöveghez közelített, és azt az ideológiai és hatalmi viszonyok kifejeződéseként értelmezte. Az 1990-es évekre ugyanakkor megjelentek az ehhez a témához kapcsolódó elméleti alpművek és tankönyvek – Jackson (1989) „*Maps of Meaning*” című könyvével tette le az új kulturális földrajz elméleti alapjait – és az irányzat a humángeográfia egy dinamikusan fejlődő területként egyre inkább bekerült a tudományos diskurzusba (Gebhardt-Reuber-Wolkersdorfer 2003).

Az új kulturális földrajz vizsgálja a modern tájalakítást, az életstílus és a társadalmi szerepek térbeli sajátosságainak átalakulását (pl.: a nemek helyzetének geográfiai értelmezése³, rasszizmus, a posztkoloniális társadalmak sajátosságai), az identitás kérdéseit, valamint a fogyasztói társadalom kulturális-térbeli átalakulását, illetve a hatalmi és ideológiai viszonyok térben is megragadható kulturális reprezentációit. A „*tér-alkotók*”, a társadalmi teret aktívan alakító rétegek hatalmukat arra használják, hogy az általuk létrehozott terek struktúrája, az épületek és egyéb tér-alkotó elemek alakja és funkciója, az így létrejövő tájképi sajátosságok saját hatalmi pozíciójuk, értékeik reprezentálását és céljaik érvényesítését szolgálják (Gebhardt-Reuber-Wolkersdorfer 2003).

Az új kulturális földrajz kibontakozásának második fázisa, a posztmodern ideológia befolyása alatt, az 1990-es évekre tehető. A legújabb fejlődési trendek szerint nem csak a geográfia egy új ágáról van szó, hanem az egész eddigi geográfia szemléletmódjában bekövetkezett változsról. Ennek következtében rendkívül széles a kutatási területek palettája. Az új kulturális földrajz a társadalmi kapcsolatokat nemcsak funkcionális, hanem kulturális szemszögből is (etnikai, vallási vagy éppen nemi hovatartozás) vizsgálja (Gebhardt-Reuber-

³ A nemek, és kiváltképp a nők helyzetével foglalkozó földrajzi vizsgálatok rendszertani besorolása korántsem egységes. Magyarországon Timár Judit (2001) a feminista földrajzot önálló részdiszciplínának tekinti.

Wolkersdorfer 2003). Wolf-Dietrich Sahr (2002) az új kulturális földrajzi kutatások hat főbb irányzatát különíti el:

1. Az identitás kérdésének vizsgálata (posztkolonialista társadalmak identitása, nemzeti identitás, nacionalizmus, regionális identitás, a test szerepe az identitás kialakításában [divat, homoszexualitás reprezentációi stb.]). Az identitásképzésben⁴ az embernek szüksége van arra, hogy legyen saját történelme, kultúrája és származási helye. Az egyén magát a tér egy adott pontjához rendelve tud csak teljes képet alkotni önmagáról (Gebhardt-Reuber-Wolkersdorfer 2003).
2. A művészeti reprezentáció mint földrajzi tárgy vizsgálata. Ide tartozik az elit/magas, illetve a populáris/alacsony kultúra kérdése is. Ez az irányzat az 1990-es évek közepétől erősödött meg.
3. A „*cultural studies*” és a francia történettudományi iskola (*L'école Annales*) befolyása alatt álló irányzat fő vizsgálati területe a hétköznapok gyakorlata, mint kulturális reprezentációk összessége, és azok földrajzi hatásai.
4. A Duncan és Cosgrove nyomdokain haladva a fogyasztói társadalom által kialakított tájak és városok szemiotikai vizsgálatát végző irányzat. Ide tartoznak a multi-etnikus városok kulturalizálódási folyamatainak vizsgálatai is.
5. A posztkolonialista országok önreprezentációja, illetve a filmek és a reklámok által bemutatott álmvilágok, mint idealizált földrajzi környezetek vizsgálata.
6. A kapitalizmus, posztmodernizmus és a kultúra összefüggéseinek, térbeli reprezentációjának kutatása.

Az emberi kultúra sokfélesége, a különböző kulturális közösségek életformája változatosságának vizsgálatán keresztül az új szemléletű kutatás eljut a térbeli valóság interpretációjának példátlan sokféleségéhez (Blotevogel 2003).

Az irányzat bemutatása kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a 1990-es években Paul Claval (1995) munkásságának köszönhetően Franciaországban is kibontakozott egyfajta „új kulturális földrajz” (*géographie culturelle*), de ott korántsem távolodott el egymástól a tradicionális és az új kulturális földrajz. Ez az új irányzat is a kulturális identitás és a területiség összefüggéseit vizsgálja, a kultúrát továbbra is egy anyagi és formális rendszernek tekinti. Alapjában véve folytatják Vidal de la Blache és az Annales-iskola hagyományait, s a hétköznapi életet az ember-környezet kapcsolat kifejeződéseként értelmezik (Sahr 2003).

A német nyelvterületen az új kulturális földrajz csak a 1990-es évek második felétől kezdett begyűrűzni a tudományos diskurzusba (Gebhardt-Reuber-Wolkersdorfer 2003, Sahr 2003).

Magyarországon mindeztidáig nyoma sincs az új kulturális földrajz szemléletét alkalmazó munkáknak, pedig véleményem szerint érdemes lenne ilyen irányban is lépést tartani a nyugati geográfia fejlődésével.

⁴ Az identitás képzés az egyén önreprezentációja, az önmagáról a külvilág felé adott narratíva „*történetünk, amit elmesélünk magunkról ahhoz, hogy megtudjuk kik is vagyunk valójában*” (Gebhardt, Reuber, Wolkersdorfer idézi Hall-t 2003)

IRODALOM:

- Berényi I.** (2003) A funkcionális tér szociálgeográfiai értelmezése. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest
- Blotevogel, H.** (2003) Neue Kulturgeographie. Online dokumentum. <http://www.uni-duisburg.de/FB6/geographie/Studium/Lehrveranstaltungen/SS2003/Blotevogel/Grundlagen-Humangeographie-KuSo/08NeueKulturgeographie.pdf>
- Brunotte, E. – Gebhardt, H. – Meuer, M. – Meusbürger, P. – Nipper, J.** (Hrsg.) (2002) Lexikon der Geographie. – Spektrum Akademischer Verlag Heidelberg – Berlin, pp. 285-287.
- Cséfalvay Z.** (1990) Térképek a fejünkben. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp.25-59.
- Ehlers, E.** (1996) Kulturkreise - Kulturerdteile - Clash of civilizations. Geographische Rundschau 48. (1.) pp.338-344.
- Hambloch, H.** (1974) Allgemeine Anthropogeographie. Franz Steiner Verlag GmbH., Wiesbaden, pp.132-136.
- Gebhardt, H. – Reuber, P. – Wolkersdorfer** (2003) Kulturgeographie - Leitlinien und Perspektiven. – in.: **Gebhardt, H. – Reuber, P. – Wolkersdorfer, G.** (Hrsg.): Kulturgeographie - Aktuelle Ansätze und Entwicklungen. Spektrum Akademischer Verlag Heidelberg - Berlin, 1-27.
- Goodall, B.** (ed.) (1987) The Dictionary of Human Geography. – Penguin Books, England, pp. 107.
- Hugill, P. – Foote K.** (1994) Re-reading Cultural Geography. – in.: **Hugill, P. – Foote, K. – Mathewson, K. – Smith, M.** (Ed.): Re-reading Cultural Geography. University of Texas Press, Austin, pp.9-15.
- Huntington, S. P.** (1998) A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. pp. 22.-23. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Johnston, R. J.** (Ed.) (2000): The Dictionary of Human Geography. – Blackwell Publishers Ltd., Oxford, pp. 134-143.
- Mendöl T.** (1999) A földrajztudomány az ókortól napjainkig. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp 218.
- Mező F.** (1999) A posztmodern geopolitika és a kultúrföldrészek. – Valóság XLII. (9.) pp. 1-10.
- Mitchell, D.** (1995) There's no such thing as culture: towards a reconceptualization of the idea of culture in geography. – Transaction of the Institute of British Geographers 20. (1.) pp. 102-116.
- Mitchell, D.** (2000) Cultural Geography – A Critical Introduction. Blackwell Publishers Ltd., Oxford, pp. 3- 65.
- Price, M. – Lewis, M.** (1993) The Reinvention of Cultural Geography. – Annals of the Association of American Geographers 83. (1.), pp. 1-17.
- Sahr, W-D.** (2003) Der *Cultural Turn* in der Geographie. Wendemanöver in einem epistemologischen Meer. – in.: **Gebhardt, H. – Reuber, P. – Wolkersdorfer, G.** (Hrsg.): Kulturgeographie – Aktuelle Ansätze und Entwicklungen. Spektrum Akademischer Verlag Heidelberg – Berlin, pp. 231-249.
- Sahr, W-D** (2002) New Cultural Geography. – in.: **Brunotte, E. – Gebhardt, H. – Meuer, M. – Meusbürger, P. – Nipper, J.** (Hrsg.) Lexikon der Geographie. – Spektrum Akademischer Verlag Heidelberg – Berlin, pp., 439-440.
- Trócsányi A. – Tóth J.** (2002) A magyarság kulturális földrajza II. – Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, pp. 27.
- Timár J.** (2001) A modern társadalomföldrajz szemlélete és módszerei. – Regionális Tudományi Tanulmányok 6., pp. 49-60.

- Vofkori L. (2003)** A Földrajztudomány rendszertana. – Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda, pp.177-179.
- Werlen, B. (2003)** Kulturgeographie und kulturtheoretische Wende. – in.: **Gebhardt, H. - Reuber, P. – Wolkersdorfer, G.** (Hrsg.): Kulturgeographie - Aktuelle Ansätze und Entwicklungen. Spektrum Akademischer Verlag Heidelberg - Berlin, pp.251-268.
- Withe L. (1997):** Az energia és a kultúra evolúciója. – in.: **Bohannon P. – Glazer M.** (Szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Panem Kft., Budapest, pp. 72.
- Zelinsky, W. (1992):** The Cultural Geogrphy of the United States. Prentice-Hall, Engelwood Cliffs, pp 73.